

Els poders visuals d'un jove marquès. Què en podem dir des de la història de la ciència?

02/2013 - Història de les Ciències. De l'any 1923 al 1926, durant la dictadura de Primo de Rivera, sorgí en primera plana dins la premsa espanyola una acalorada polèmica sobre la possibilitat d'un poder visual desconegut. El jove fill d'un marquès havia demostrat, davant diverses autoritats, que era capaç de veure el contingut de caixes metàl·liques totalment closes. Pare, fill i diverses personalitats del món científic-tècnic de l'època van creure fermament en la possibilitat d'aquesta extraordinària visió. Estudiar aquests tipus de casos des de la història de la ciència permet entendre millor com funciona la producció científica dins la societat, a la vegada que treu a la llum les creences que hi ha darrera de tota mirada de la realitat i com es construeixen els fets i teories científiques.

Houdini, a l'esquerra, Argamasilla, a la dreta, i una de les seves famoses caixes.

L'any 1923 saltava a la premsa un cas extraordinari. Joaquim Argamasilla, fill del marquès de Santa Cara, podia veure el contingut de caixes tancades, pressuposant-se-li una visió extraordinària. Amb els ulls embenats, el noi, que aleshores tenia 18 anys, era capaç de llegir escrits dins de caixes tancades o de dir l'hora exacte de rellotges amb la tapa closa. Repetides sessions a casa del marquès sota la mirada atenta de diferents autoritats: notaris, enginyers, metges, físics, polítics, escriptors i periodistes li van donar al cas considerable notorietat.

Aquest era un dels fenòmens possibles, junt a la telepatia, la levitació, la materialització i la telekinèsia (moure objectes a distància), per exemple, que estudiaven els qui pensaven que la ment tenia poders ocults. Aquests "científics d'allò ocult" feien experiments amb persones que es creien sensibles a poder realitzar aquesta mena de proeses físico-psíquiques: els i les mèdiums. Metapsíquica fou el terme que el fisiòleg francès i premi Nobel, Charles Richet, va proposar com a ciència que havia d'estudiar aquesta mena de fenòmens que, en altres contextos, han rebut el nom de paranormals.

El marquès de Santa Cara, ell mateix interessat en la Metapsíquica i fent experiments sobre clarividència —la possibilitat de conèixer el passat, el present i el futur a distància—, "s'havia" trobat amb aquesta suposada nova facultat humana, la visió a través de cossos opacs del seu fill. Pare i fill, recomanats per un acadèmic de la Real Acadèmia de Ciències de Madrid, Amalio Gimeno Cabañas, van viatjar a París on Richet va confirmar la poderosa capacitat visual del noi. Engrescats, un any després, emprengueren un altre viatge, aquesta vegada als Estats Units, per tal que la Boston Society for the Psiquical Research, dedicada a aquesta mena d'estudis, investigués al noi.

La premsa de l'època informà de l'èxit que la sorprenent visió del noi despertava. Però aquest èxit es veié aviat enterbolit. Un any més tard, i mentre el pare promocionava el cas a Espanya, el psiquiatra Gonzalo Rodríguez Lafora "filtrà" a la premsa espanyola l'explicació que el mag Houdini havia fet sobre el "vident" a Nord Amèrica. El gran prestidigitador Harry Houdini, ja aleshores reconegut internacionalment, col·laborava esporàdicament amb aquella societat "d'investigacions psíquiques" justament per desemmascarar possibles frauds. Argamasilla va tenir la mala sort de ser examinat pel mag i aquest, afirmant que la única habilitat que el noi tenia era la d'aixecar lleugerament la tapa de les caixes per veure-hi dins, va publicar els seus suposats trucs.

Més enllà de la anècdota, d'entrada, allò que interessa als historiadors de la ciència és poder explicar el fet que aquesta visió fou tinguda com a real, no només per metapsíquics convençuts de la realitat de tots aquests fenòmens supranormals sinó també per científics espanyols de renom i vinculats a la Reial Acadèmia de les Ciències. Científics com Blas Cabrera (1878-1945) o Leonardo Torres Quevedo (1852-1936). Científics internacionals reconeguts també van estudiar aquests fenòmens paranormals i van creure en la seva existència real i, fins i tot, en diferent mesura, en van proposar explicacions. A Catalunya, el metge i polític republicà de Lleida, Humbert Torres i Barberà (1879-1955) i el bacteriòleg barceloní Jaume Ferran i Clua (1951-1929) eren seguidors entusiastes de Richet i van fer alguns experiments psíquics pel seu compte. Ferran mantingué en privat el seu interès, tot i que prologà la primera traducció del llibre de Richet (*Traité de metapsychique*, 1922), Torres en feu defensa pública i va donar vàries conferències a l'Ateneu Lleidatà.

Portada del llibre de Houdini: "Houdini exposes the tricks used by the Boston medium Margery; also a complete exposure of Argamasilla" (1928).

L'historiador de la ciència ha d'intentar comprendre i explicar els arguments i justificacions que hi ha al darrere de certes creences que tenen el seu moment històric i el seu context polític i social. En particular, per aquest cas, tingué cert suport una teoria que postulava la captació per part del cervell del noi d'uns raigs capaços de traspasar cossos opacs. A l'època es vincula amb certs sabers que circulaven com ara noves teories sobre la propagació de les ondes, la "moda" de la descoberta de raigs (en competicions internacionals per tenir-ne la primacia nacional), les primeres postulacions d'una part inconscient de la ment o la, aleshores recent, postulació de la teoria de la relativitat.

La història de la ciència ha d'incloure debats i polèmiques que estiguin al marge de la ciència ortodoxa del moment, per tal d'entendre millor com funciona la producció científica dins la societat. Des del punt de vista historiogràfic, l'estudi de casos com aquest presenta nous reptes a la història de la ciència. Com ha de tractar aquesta allò que després ha quedat en els seus marges? Afers, discussions i teories que han estat rebutjades com a no científiques? Fer història de ciències "marginals" (boundary-works) força als historiadors de la ciència a incloure nous actors i espais.

Científics amateurs, el públic, tècnics, mags o fins i tot, firaries, configuren diferents escenaris que també han contribuït a construir cultura científica. Els escenaris, a més, reconfiguren la producció científica. En el nostre exemple, la casa del marquès de Santa Cara feu que les experiències haguessin de complir també certes normes d'etiqueta que van condicionar l'aparició del fenomen i la seva discussió.

La investigació d'aquestes produccions científiques heterodoxes ens permet comprendre millor les construccions discursives que defineixen qualsevol fet objecte d'estudi. Fer història d'aquests casos deixa entreveure, de forma més patent, les creences que hi ha al darrere de tota mirada sobre la realitat i com, construir un fet i derivar-ne unes teories, condiciona la manera mateixa que tenim de relacionar-nos amb aquesta realitat.

Mònica Balltandre Pla.

Centre d'Estudis d'Història de les Ciències

Mülberger, Annette i Balltandre, Mònica (2013). "En el umbral de lo desconocido: Un caso de visión extraordinaria en la España de Primo de Rivera". *Dynamis*, 33 (1), 195-216. Mülberger, Annette i Balltandre, Mònica (2012). "Metapsychics in Spain: Acknowledging or questioning the marvelous?" *History of the Human Sciences*, 25 (2), 108-130.